

POJAM PERFORMANCE I KAKO GA "PONAŠITI"

BORIS SENKER

U kratkom uvodu što smo ga ovdje preveli autor - američki redatelj, teatrolog i antropolog Richard Schechner (r. 1934.) - čak devetnaest puta rabi imenicu *performance(s)*, sad u jednini, sad u množini, uglavnom bez člana (kad tom imenicom označuje jednu vrstu ljudske djelatnosti), ali ponekad i s neodređenim ili određenim članom (kad njom označuje jedan čin unutar te iste djelatnosti). Imenica *performer* pojavljuje se tri puta, a pridjev *performative* jedanput. (Ponavljanja riječi na priloženim crtežima *lepeze* i *mreže* ne brojim.) Glagol *perform*, glagolski pridjevi *performing* i *performed* i pridjev *performable* na te dvije-tri stranice uvodnoga teksta ipak nisu našli mjesta, ali su itekako česti u esejima u koje nas Schechner svojom *Lepezom* i *mrežom* uvodi. Podjednako se često pojavljuju i u drugima njegovim knjigama, napose u pozamašnu izboru teatroloških i/ili antropoloških studija i eseja pod naslovom *Between Theater & Anthropology* (University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1985.) iz koje će u naš prijevod biti uvršteni eseji "Points of Contact Between Anthropological and Theatrical Thought" i "Performers and Spectators Transported and Transformed" ili "Restoration of Behaviour".

Premda ovo nije mjesto za uvod u izbor i (još dokraja neobavljen i neobjavljen) prijevod na hrvatski Schechnerovih eseja, da parafraziram njegove riječi, sažet osvrt na prevoditeljski *work in progress* nije nepriličan. Izbor, razumije se, može biti upitan, ali nije presudan. Niz Schechnerovih eseja, za neke od kojih bi se odlučio drugi sastavljač knjige i prevoditelj, isključen je samo iz ove knjige, koja ne pretendira ni na što drugo doli na to da našoj čitateljskoj publici ponudi jedan od mogućih izbora iz "male edicije" koju je u proteklih četrdesetak godina svojim tekstovima popunio jedan od najdinamičnijih i naj-

plodnijih (kad je pisana riječ posrijedi) predstavnika američkoga alternativnog kazališta i američke teatrologije od šezdesetih do osamdesetih godina. "Isključivanje" nekih studija i eseja iz ove knjige u nastajanju nema, dakle, nikakvu vrijednost; drugi eseji i studije mogu, bude li zanimanja za njih, naći mjesta u časopisima i zbornicima.

Nego, važnije je okrenuti se problemu prevodenja na hrvatski riječi *performance*, *perform* i njihovih izvedenica jer one su u Schechnerovim tekstovima ključne, oko njih se pleću *mreže* i iz njih se šire *lepeze* pojmova što pokrivaju nadasve široko, interkulturalno i interdisciplinarno postavljeno polje ljudskih djelatnosti odnosno njihova teorijskog promišljanja. Te se riječi u engleskom izvorniku, rečeno je, susreće na dvadesettri mjesta. Uz onu koja pokriva oko 80% tih mjesta - a ta je imenica *performance* - *Random House Webster's Electronic Dictionary & Thesaurus* (inačica 1.0 iz 1992.) donosi ovih osam značenja:

- predstava što se prikazuje pred publikom;
- čin izvođenja svečanosti, drame, glazbenoga djela itd;
- provedba ili dogotovljenje nekoga posla, radnje, djela itd.
- određena radnja, čin ili proces;
- neobičan ili dojmljiv čin ili proces;
- čin predstavljanja (prikazivanja);
- način na koji ili učinkovitost kojom nešto ispunjava sebi svojstvenu svrhu;
- ling.: nečija stvarna uporaba jezika u određenoj situaciji (usp.: kompetencija).

Ne treba posebno napominjati to da danas netom navedenom nizu značenja valja dodati još jedno, naime ono što se odnosi na poseban, kazalištu tek dijelom srodan prikazivački žanr koji ukida razliku između autora, izvođača i djela odnosno teksta.

Uz glagol *perform* (koji je prelazan i neprelazan) daje se pak ovih deset značenja:

- izvesti, obaviti, učiniti: npr. operaciju;
- obaviti na prikladan, uobičajen ili propisan način: npr. vjenčanje;
- provesti u djelo, ispuniti: npr. ugovor;
- glumiti (dramu, ulogu) na pozornici;
- reproducirati (glazbu) sviranjem ili pjevanjem;
- prikazivati (radnju koja zahtijeva umijeće ili sposobnost) pred publikom: npr. ekvilibrističku točku;
- izvesti ili učiniti nešto, djelovati;
- provesti ili ispuniti zapovijed, obećanje ili ugovor;
- prikazivati predstavu, napose pred publikom;
- baviti se nekom prikazivačkom umjetnosti, napose kao profesionalac.

Toliko rječnik. Onima koji žele steći potpuniji uvid u suvremenu uporabu termina *performance* i razumijevanje fenomena koje se njime označuje - ili konstituira - u američkoj umjetnosti i kritici, teoriji i znanosti, preporučujem Marvinu Carlsona, knjigu *The Performance* (Routledge, London - New York, 1996.) u kojoj je riječ o antropološkom i etnografskom, sociološkom i psihološkom te lingvističkom pristupu tom pojmu /fenomenu, o povijesnom kontekstu i suvremenom stanju umjetnosti za koju smo ovdje - i u prijevodu Schechnerovih eseja, nakon duljega kolebanja - od dosad ponuđenih hrvatskih naziva (primjerice *izvedbena umjetnost* ili *izvedbene umjetnosti*) izabrali pridjev *prikazivačka*, i najposlije, o odnosu suvremene (postmoderne) teorije i tog pojma/fenomena. Spominjem Carlsona i stoga što nam je njegova knjiga pomogla pri donošenju nekih prevodilačkih odluka. Istina, nije nam ponudila gotov odgovor na pitanje o tom kako prevesti *performance*, ali nam je ponudila prilično dobru ispriku za to što nemamo samo jedan - a pogotovo ne uvjerljiv i lako branjiv - odgovor na to pitanje. U kratkom uvodu svojoj knjizi, naime, Carlson citira tri američke autorice (Mary Stirne, Beverly Long i Mary Hopkins) koje su u zajedničkome preglednom članku o temi *performance studies* ustvrdile kako je *performance* "u svojoj biti prijedoran (*competitive*) pojam". To će reći da nije samo višeznačan, o čemu svjedoče Websterova određenja, nego i u sebi proturječan. Jedanput je za nj bitno pokazivanje određene (naučene) vještine, demonstriranje određenoga stupnja umijeća; drugi puta javnost, djelovanje pred publikom; treći puta uspješnost, učinkovi-

tost; četvrti puta uključuje složen odnos s *drugim* (npr. dramskim likom, duhom predaka, božanstvom, totemskom životinjom) što ga netko (na posebnome mjestu, u posebnom vremenu i pred nekom publikom) pokušava utjeloviti; peti puta, posve suprotno, isključuje *drugoga* i utjelovljenje te baš u tome vidi bitnu razliku između te umjetnosti i, primjerice, kazališta...

Kako, dakle, prevesti *performance*? Nude li nam naši (malobrojni i ne baš svagda pouzdani) rječnici riječ - jednu jedinu riječ - koju bi se bez izazivanja većih nesporazuma i bez nasilja nad našim jezikom moglo upisati na svih onih devetnaest mjesta u Schechnerovu kratkom uvodu i na desetke, stotine, ako ne i tisuće mjesta na kojima je upotrijebljena u njegovim esejima i studijama? Nude li nam riječ iz koje bi se moglo izvesti i izvedenice analogne izvedenicama riječi *performance* i *perform*? Nude li nam riječ koja će biti jednako prijeporna i proturječna? Nude li nam riječ koja će pokriti te tretirati kao jednu djelatnost drevnoga žreca što prinosi čovjeka ili životinju na žrtvu bogovima, obrednoga plesača pod maskom totemske životinje, šamana koji u transu komunicira s duhovima, dramskoga glumca koji tumači mitsku, povijesnu ili fiksijsku ličnost nalik nama, opernoga pjevača koji to isto čini pjevanjem a ne djelanjem ili govorom, vrhunskoga plesača u klasičnome baletu ili glazbenoj reviji, glazbenika na koncertnom podiju, varijetetskoga zabavljača koji pod nekim umjetničkim imenom izvodi trikove, priča anegdote ili provocira publiku, cirkuskoga akrobata na trapezu ili krotitelja lavova i, da na neki način zatvorimo krug, postmodernoga umjetnika koji javno izvodi *autosparagmos*, nadahnut podjednako drevnim žrecima što su žrtvovali druge (ljude ili životinje) i već sramno zaboravljenim samospaljivačima iz Indokine ili Praga '68.

Pitanje je, naravno, retoričko. Ne nudi nam se takvu, spasonosnu hrvatsku riječ. Višeznačnost i proturječnost pojma ipak možemo nekako, makar i posredno, sugerirati i u hrvatskom jeziku te smo to, kako se u prevodenju napokon i uvrježilo, pokušali postići uporabom ne što manjega broja hrvatskih riječi na mjestima gdje Schechner ima *performance* i njezine izvedenice, nego, naprotiv, što većega broja. *Predstava*, *predstavljanje*, *predstavljati* i *predstavljati*, *prikazivanje*, *prikazivati* (*predstavu*), *prikazan* i *prikazivački*, *izvedba* (*drame*, *teksta*, *predstave*), *izvoditi*, *izvodač*, *izvodljiv*, *izveden*, *izvedbeni* i *izvodački*, *gluma* i *glumiti*, *uprizoriti* i *uprizorenje*, *privedba* (koja, nažalost, priziva

u sjećanje sve one grozote od recitala, skečeva, tamburana i kvazifolkloru po školama i domovima kulture), čak i *dogadaj* - sve su to riječi koje pokrivaju dijelove širokoga značenjskoga polja engleskih i američkih pojmova *performance*, *perform*, *performer*, *performative*, *performing* i *performed*, preklapaju se, konkuriraju jedna drugoj, proturječe si, pripadaju, što se i hoće, raznim kontekstima. Tako, umjesto jednoga (istina višeznačnoga i proturječnoga) stožernog pojma - a *stožer* je, izvorno, onaj drveni stup oko kojega se slaže *stog* sijena - oko kojega se formiraju Schechnerovi tekstovi, dobivamo ne baš oskudan snop prepletenih pojmova koji posve dobro mogu ispuniti jednaku funkciju i ostaviti podjednak dojam višeznačnosti i proturječnosti.

Sve malo prije navedene hrvatske riječi - i neke koje smo gore propustili spomenuti - ne pokrivaju, razumije se, samo značenjsko polje riječi *performance* & *co.* nego, ovisno o kontekstu, i nekih drugih riječi ili fraza, primjerice *production*, *show*, *spectacle*, *enactment*, *staging*, *execution*, *rendition* odnosno *act(ing) out*. *Play*, kao imenica i glagol, priča je za sebe, napose kad se na jednoj strani preklapa s riječju *drama*, a na drugoj strani sa *sport* i *game*. *Game*, opet, može biti i *igra*, i *utakmica*, ali i *lovina*, *ulov*... I tako dalje - kroz jezike, žive, prirodne jezike koje bi esperantski ili matematički sterilna jednoznačnost uništila zajedno s mišljenjem.

Od načela prevođenja riječ za riječ stoga se odavno odustalo. Prijevod nije jednostavna, strojna operacija zamjene jednoga skupa slovnih znakova drugim, nego tumačenje, interpretacija (engl. *interpretation*, što je ujedno i prijevod) teksta kao cjeline. Pokušaj njegovu prepričavanja. Sloboda je pritom dopuštena, štoviše poželjna, sve dok se ne preobrazi u proizvoljnost koja vodi u netočno, krnje, iskrivljeno tumačenje, u falsifikat. U falsifikat ili pogrešno tumačenje može, međutim, odvesti i krajnja krutost. Vratimo se na trenutak našoj ključnoj riječi *performance*. *Predstava*, neprijeporno, nije loša hrvatska zamjena za nju, ali samo u nekim primjerima, na prilično usko omeđenu polju. U nas se, naime, dramske, operne, baletne i druge predstave, kao pojedinačne *dogadaje*, održava uglavnom u kazalištu pa osjećamo da je taj pojam nekako uži od pojma *kazalište*, da je u njemu sadržan. U Schechnera je, međutim, *performance* (*prikazivačka djelatnost*, *prikazivanje* kao trajna ljudska djelatnost) ponekad najširi pojam, vizualiziran na jednome mjestu u knjizi

Performance Theory kao disk najvećega opsega, koji u sebi sadrži tri sve manja i manja diska, a ti su, slijedom, *theatre*, *script* i *drama*, dakle *kazalište*, *scenarij* i *drama*, a ponekad posve uzak, primjerice *a performance* (*predstava*) u ovom ili onom kazalištu, *the performance* (*izvedba*, *uprizorenje*) ove ili one *drame*, ovoga ili onog *scenarija*, ove ili one *skladbe*. Pri izboru hrvatske riječi kojom ćemo *performance* zamijeniti na nekome mjestu, od kakve-takve pomoći će nam biti i prije spomenute engleske riječi koje bi je također mogle zamijeniti. Nije, dakle, loše kadšto si ponajprije postaviti pitanje o tome koju bi se još englesku riječ moglo naći u užem kontekstu pak tek potom birati našu.

Nego, moramo li po svaku cijenu tražiti (ili kovati) hrvatske riječi? Ne bi li se moglo nekako pohrvatiti englesku riječ *performance*, a ne prevoditi je. Pisati je, recimo, kao *performans* ili *performansa*? (Potonji je oblik, primjerice, čest u ilustriranim revijama što nas izvješćuju o novitetima na tržištu automobila, glazbala ili računala.) Ne bi li se moglo govoriti o *performativnosti* (ali ne u lingvističkome smislu) i *performativnim* umjetnostima? Moglo bi se govoriti, i govori se. Možda će u dogledno vrijeme naš jezik usvojiti i posvojiti tu riječ kao i mnoge druge iz engleskoga jezika. Zasad bismo ipak na životu održavali, makar i s mukom, i hrvatske riječi, a englesku riječ, u njezinu izvornome obliku *performance* ili ponašenom obliku *performans*, ostavili za označavanje razmjerno novoga žanra prikazivačke umjetnosti te je tako pridružili riječima kao što su *happening/hepening*, *musical/mjuzikl*, *vaudeville/vodvilj*...